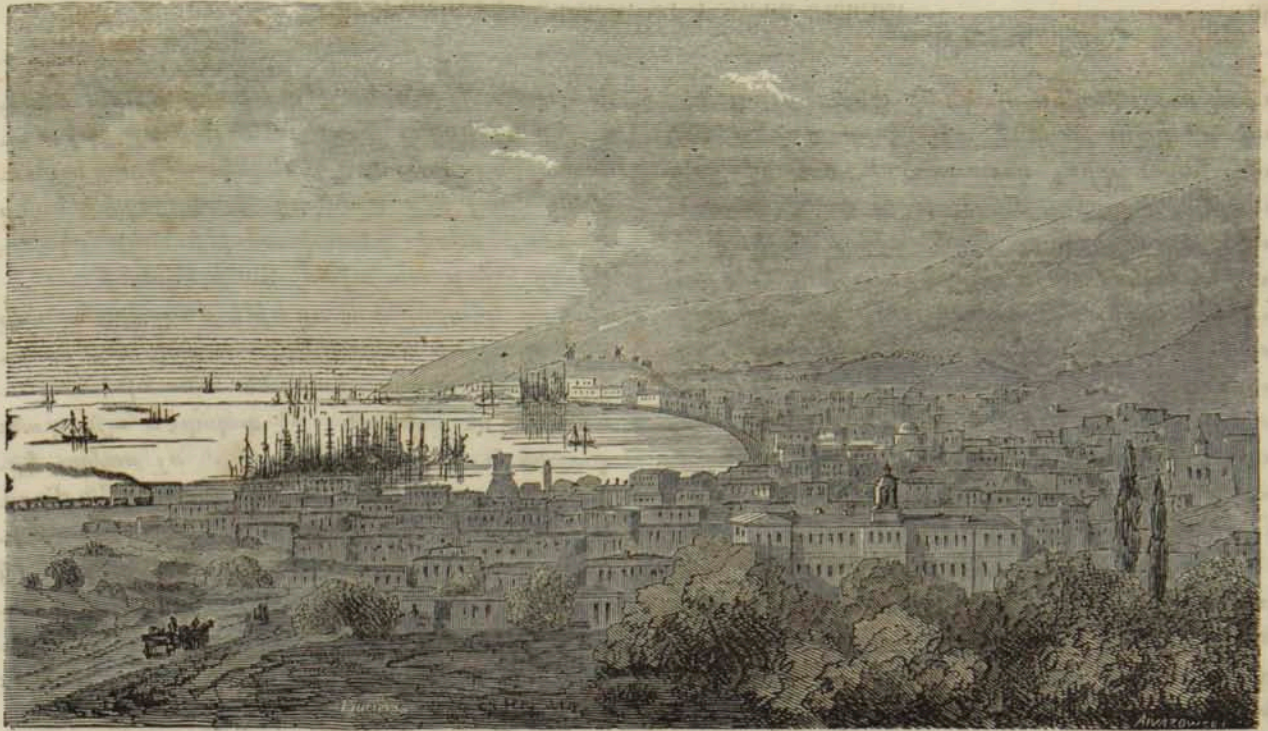

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

ԱՌԵՏԱՐԵՐ

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

ԱԶԳԱՅԻՆՔ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՔ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ԼՍԱՐԱՆ ԿԵՆՅԱԶՕԳՈՒՏ ԳԻՏԵԼԵԱՅ

Ե Ի

Օ Դ Տ Ա Կ Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք Ն Ո Ր Ի Ն

Քանի որ մեր ազգին մէջ դպրատուններ բացուեցան, բազմացան, եւ ուսման օգտակարութիւնը ամէն մարդ սկսաւ հասկընալ, շատ անգամ լսուած է ու կլսուի ամէն տեղ բարեսէր ծնողաց բերնէն, — մանաւանդ հանդիսաւոր հարցաքննութեանց ժամանակ, այսինքն երբոր կտեսնեն ու կլսեն իրաւացի զուարճութեամբ մը իրենց զաւակաց տուած պատասխանները զանազան հարցմանց որ վարժապետները կընեն, — թէ «Մեր ատենը ո՞ր է ին՝ այսպիսի բաներ. մեք խեղճերս տարիներով քերական, փոքր սաղմոս, մեծ սաղմոս, կտակարան մաշեցուցեր եմք առանց

« ուրիշ բան սովորելու: Ծեծով կերթայինք « դպրատուն, ծեծ ուտելով կեղեցիկներ դպրատունէն: Եթէ չկարենայինք զանազան պատճառանքներով դպրատունէն փախչիլ, կամ « դռնէ ուշ ուշ երթալ դպրատուն, տասնը « չորս տասնը հինգ տարեկան եղածներուս « պէս՝ մեր ծնողացը գլուխը կսկսէինք ցաւ « ցընել որ հանեն զմեզ դպրատունէն, խա « նութի առջեւ տան, չարչր դրկեն, արհեստի « (գեւահարի) դնեն. կարդալով կարդալով ինչ « պիտի լինիմք կըսէինք, — ոչ ակտէր՝ ոչ « վարդապետ. — ահա մեր անունը գրել գի « տեմք, ձեռքերնիս ալ թէ որ յանկարծ գիրք « մը իյնայ, կապելով ալ ըլլայ նէ՝ կկարդամք:

« իսկ ուրիշի գիր մը գրել պէտք ըլլայ նէ »
 « վարժապետին կամ տէր հօրը գործը ինչ
 « է, նոցա գրել կուտամք: Այսպէսով ահա
 « տգէտ մնացինք մենք. բայց փառք Աստու-
 « ծոյ որ մեր տղաքը մեզմէ գիտուն պիտի լի-
 « նին. պատմութիւն կըսես, աշխարհագրու-
 « թիւն կըսես, թուաբանութիւն, կրօնագի-
 « տութիւն, տեսակ տեսակ լեզուներ, եւ ու-
 « րիշ ինչ բաներ կսովորին որ մեր ատենը
 « լսած ալ չունէինք: Մեզք որ անցաւ մեր
 « բան սովորելու ժամանակը, ուր էր թէ նո-
 « րէն տղայ դառնայինք ու մենք ալ դպրա-
 « տուն երթայինք: »

Այսպիսի գանդասներ լսողները սովորա-
 բար դո՛հ կ'ընին՝ միայն իրաւունք տալով ա-
 նոնց. « Իրաւունք ունիս, այնպէս է, ճշմա-
 րիւս է » կըսեն, ու խօսակցութիւնը կ'վերջա-
 նայ: Բայց եւրոպացի ազգերը ետքի տարի-
 ներս մտածեցին որ այն գանդասները որչափ
 որ կարելի է՝ պակսեցընելու ճարը գտնեն:
 Մէջերնէն գիտուններն ու ժողովրդոց լուսա-
 ւորուելուն փափաքողները՝ հնարեցին *սոսնակ*
 կամ կիրակի օրուան դպրոց ըստած ձրի դասա-
 խօսութիւնները: Կիրակի ու տօն օրեր կը-
 ժողովն հասարակ արհեստաւոր ու խանութ-
 պան ժողովուրդը կէսօրէն ետքը մեծ սրահի
 մը մէջ, եւ հոն փորձ եւ հմուտ վարժապետ-
 ներ պարզ ու յստակ լեզուով եւ զուարճալի
 ոճով կսովրեցընեն անոնց կարգալ, գրել,
 հաշիւ (հիսապ) բռնել, աստուածաշնչի պատ-
 մութիւն, ընդհանուր պատմութիւն, աշխար-
 հագրութիւն, եւ այլն: Դաս մօտիկ ընողներն
 ալ, սրչափ ալ տարիքնին առած լինին, այն
 վարժապետներուն բան սովրեցընելու վար-
 պետ ոճովը՝ ամենագիւրին կերպով կսովորին
 այն բաները, մտքերնին կըացուի, հետաքրք-
 րութիւննին աւելի կշարժի, եւ այն ժա-
 մանակն որ դուցէ պարապ քալելով կամ նաեւ
 արբեցութեամբ պիտի անցընէին՝ այնպիսի
 օգտակար բաներու անցընելուն վրայ դո՛հ
 եղած՝ զմայլած՝ կդառնան իրենց տները, եւ
 բոլոր շաբաթը անհամբեր սրտով կսպասեն
 կիրակի օրուան հասնելուն որ նորէն նոյն
 դուարձութիւնը վայելեն:

Ռուսաստանի գրեթէ ամէն կողմերն ալ,
 աւելի անցեալ 1860 տարւոյն մէջ, սկսան բա-
 ցուիլ այսպիսի կիրակի օրուան դպրոցներ
 Տէրութեան յորդորանօքն ու պաշտպանու-
 թեամբը, եւ առհասարակ թագաւորական
 ուսումնարաններուն վարժապետացը յօժա-
 րափոյթ ջանքովը: Եւ թէպէտ այն դպրոցնե-
 րէն շատին մէջ դաս տրուածը հասարակ ըն-

թերցանութիւն եւ թուաբանութեան սկըզ-
 բունք է միայն, բայց յուսալի է որ քիչ ժա-
 մանակէն բարձրագոյն տեղեկութեանց եւ ուս-
 մանց վրայ եւս ռամկաց հասկըցողութեանը
 յարմար ոճով դասախօսութիւններ սկսին:
 Ասոնց թիւը առ այժմ 180-ի կհասնի:

Արդ կհարցընեմք որ եթէ ժողովրդեան մը
 մէջ այսպիսի դպրոցները — որոց մեք պատ-
 շա՛ճ համարեցաք Լսարան անունը տալ —
 ծաղկին ու շատնան, ո՛չ ապաքէն այն գան-
 դասներն որ վերը յիշեցինք՝ ոչ սակաւ կը-
 պակսին ու կ'վերնան, որովհետեւ ամէն մարդ
 ալ աւելի եւ գիւրութիւն կունենայ՝ հար-
 կաւոր տեղեկութիւններէ մինչեւ վերջը զուրկ
 չմնալու, այլ փոքր իշատէ՛ սովրելու այն բա-
 ներն որ իրեն աւելի հարկաւոր կամ օգտա-
 կար են, եւ որոց կըսեմք կենցաղօգոյս գիտելիք:

Այս գիտելեաց մէջ յայտնի է որ գլխա-
 ւորներն են՝ կարգալ, գրել, թուաբանու-
 թեան չորս գործողութիւնները, եւ սուրբ
 Գրոց պատմութիւն: Կրնամք համարձակ ըսել՝
 որ այս երեք գիտելիքներն ալ կարելի է այն-
 պէս գիւրաւ սովորիլ, — եթէ աղէկ սովրե-
 ցընող գտնուի, — որ ժողովրդեան մէջ մէկ-
 քանի տարիէն ոչ ոք չմնար այդ բաները չը-
 գիտցող: Բայց թէ աղէկ սովրեցընողը եւ թէ
 սովրողները պէտք է այնչափով գոհ լինին.
 ինչո՞ւ չսովորին նաեւ ընդհանուր եւ ազգային
 պատմութեան գլխաւոր կտորները, աշխար-
 հագրութեան մէջ նշանաւոր քաղաքներու
 ստորագրութիւնները, բնական գիտութեանց
 մէջ՝ կենդանեաց, բուսոց, հանքաց զարմա-
 նալի յատկութիւնները. բնագիտութեանէն՝
 ելեքարականութեան, շոգիի ուժին, լուսոյ,
 ջերմութեան, օդոյ եւ ուրիշ մասանցը գըլ-
 խաւոր երեւոյթները. աստղաբաշխութեանէն՝
 ամէն մարդու հասկըցողութեանը յարմար տե-
 ղեկութիւնները. անատեսական գիտութեանէն՝
 տնական եւ գիւղական անտեսութեան ամէն
 մարդու հարկաւոր գիտելիքները, եւ այլն,
 եւ այլն:

Կրնայ ըսել մէկը թէ ո՞վ պիտի սովրեցընէ
 այդ բաները, եւ ինչ կերպով պիտի սովրե-
 ցընէ: Ո՞ր վարժապետը յանձ պիտի առնու-
 մեծահասակ մարդոց բան սովրեցընել՝ մինչ-
 դեռ մատղաշ տղայոց անգամ՝ բան սովրեցը-
 նելը սաստիկ սիրտ մաշող աշխատութիւն է.
 եւ ո՞վ չգիտեր թէ

Ուսումըն մանկութեան քանդ է իջարի:

Ուսումըն ծերութեան գիր է իպաղի:

այսինքն, ինչպէս որ տղայութեան ժամանակ

բան սովորիլը՝ քարի վրայ բան փորելու նըման է։ այսպէս ալ ծերութեան ատեն բան սովորիլը՝ սառուցի վրայ գիր գրելու պէս է։ — Ասոր պատասխան այս միայն ըսեմք որ եթէ ճշմարտապէս բարեսէր եւ անձնանուէր ուսուցիչ է մէկը, եւ սովորեցուցածը լոկ յիշողութեան նիւթ չէ, այլ դատմունքի, սրբան ալ մեծահասակ լինին մտիկ ընողները՝ անկարելի է որ ամենեւին բան չսովորին։

Լսարանի մէջ դասախօսութիւն ընել ուղղը պիտի մոռնայ իրեն վարժապետութիւնը, — թէ որ վարժապետ է. — այս ալ պիտի մոռնայ ու մոռցնէ որ իւր բրածը՝ դասախօսութիւն է. այլ պիտի գիտնայ որ պարզ խօսակցութիւն պիտի ընէ հասարակ ժողովրդեան հետ։ Այն ատեն մտիկ ընողներն ալ սիրա կառնուն, իրենց ժողովարաններուն՝ սրճանոցներուն մէջ լսած պատմութիւններուն պէս կպահեն մոքերնին նաեւ լսարանին մէջ պատմուած բաները, եւ հետզհետէ աւելի ալ կվարժին լսածնին միտք պահելու։

Անցան այն ժամանակներն որ կարգալ գրելը, ուսումը՝ գիտութիւնը քահանաներու, վարդապետներու միայն կիւայլէ կըսէին։ Այժմ այդ խօսքը անոր կնամանի որ ըսէ մէկը թէ արեւուն լոյսը հարուսաններուն համար է, ու ինքը աչքը փակէ որ լոյս չտեսնէ։ Այո, լոյս է գիտութիւնը, եւ ամէն մարդու համար ալ կծագի ամէն օր ամէն ժամանակ, որպէս զի սոցիալութեան խաւարէն ու անկրթութեան թմրութեանէն ելլէ։ Ո՛վ կհամարձակի ըսելու թէ մեր ժողովրդոց գիտութեան լոյսը ծագելու ատենը դեռ չէ հասեր. ո՞վ դատաւարներ է մեր ազգը որ այսքան ժամանակ սոցիալութեան խաւարին մէջ թաղուած մընայ։ — Ոչ, ոչ. աղէկ ատենն է արթննալու, աղէկ ատենն է լոյս տեսնելու, շատ յարմար ատենն է հարկաւոր եւ օգտակար անդեկութիւններով մարդու միտքը զարգարե-

լու եւ սիրտը կրթելու, այնպէս որ ամէն մարդ ալ կարող լինի ըստ իւրում՝ չափու կատարել այն մեծ ու ծանր պարտքը՝ զոր գրեթէ վրան Աստուած, այսինքն իւր բարոյական եւ մտաւորական կարողութիւնը կատարելագործել, եւ հեռու մնալ անբան արարածներէն՝ որ ինչպէս որ ստեղծուեր են իրեն, այնպէս կմնան, եւ նիւթապէս աճելէն իզատ մէկ կատարելութիւն մը չեն կրնար ստանալ։

Ցանկալի բան է ուրեմն որ ամէն տեղ՝ ամէն քաղաք — եթէ կարելի է — բացուին ժամ մը յառաջ այսպիսի լսարաններ, կիրակի օրուան դպրոցներ, հմուտ եւ անձնանուէր վարժապետներու ձեռքով, եւ խոհական եւ ռանգով առաջ տարուին՝ առանց շատ մտիկ ընելու նախանձոտաց անհիմն մեղադրութիւններուն։

Թող չըսէ մէկը թէ «Մեր ազգին համար այդպիսի բաները կանոն են»։ Վասն զի մեր համոզուած եմք եւ կարող եմք զուրիշներն ալ համոզել որ ընդհակառակն՝ մեր ազգը շատ ուշացեր է այսպիսի բաներու ետեւէ լինելու, ուստի եւ շատ ետ մնացեր է ուրիշ ազգերէն։ Թող չըսէ մէկը թէ «Մեր ազգին մէջ տղայոց համար բարեկարգ ուսումնարաններ կպահան, մեծերուն համար դպրոց բանալն ինչ է»։ Վասն զի ո՞չ ապաքէն տղայոց ուսումնարաններուն ալ պակաս եւ անկարգ լինելուն գլխաւոր պատճառ՝ մեծերուն ուսմանէ բոլորովին զուրկ եւ տգէտ մնալն է։ Ապա ուրեմն աշխատելու չէ որ նախ ծնողաց սիրտը մանէ ուսման սէրը, որպէս զի նոցա որդիքն ալ ուսումնասէր լինին, նոցա ուսումնարաններն ալ բարեկարգին։ Եւ ահա այս բանիս մի միայն հնարք կերեւնայ մեզի լսարաններուն մեր ազգին մէջ բացուիլն ու ծագելիլ, որոց օգտակարութիւնը կփափաքեմք որ աւելի գործով երեւնայ՝ քան թէ մեր գովասանքներովը։

ՓՈՂԻՆ ՊԱՏԻԻԸ.

Կարգմունքն եկաւ դուռ զարկաւ,
Տանտէրը տուն չէ ըսին.
Իմաստութիւնն որ եկաւ,
Դուռն իրեն դէմ փակեցին.
Պատին եկաւ երեւցաւ,
Երեւա բարով կանչեցին.
Սէրն ու սիրուն բարեկամ, —
Ներս մըտնելու չըթողին։

Ճշմարտութիւնն ծագեց,
Թող ըսպասէ ասացին.
Արդարութիւն՝ իրաւունք, —
Թուր՝ փայտ՝ շրջեայք ցուցուցին.
Բայց երբ ըստակն երեւցաւ,
Մեծ ու պղծտիկ
Դուռ՝ պատուիան
Կըռնրկի վրայ բացուեցան։